

Profesorul Constantin Moisil – 120 de ani de la naștere*

CONSTANTIN BURAC

Facultății de Arhivistică i-a revenit onoarea de a evoca personalitatea lui Constantin Moisil, una din figurile proeminente ale istoriografiei românești, de la a cărei naștere s-au împlinit, anul trecut, 120 de ani. Constantin Moisil fiind, totodată, ctitorul învățământului arhivistic din România, avem datoria de a nu-l uita pe cel care transpusesse în viață o cerință a înaintașilor (B. P. Hașdeu, D. Onciul) de a forma specialiști nu numai pentru gestionarea tezaurului arhivistic național, dar și pentru valorificarea acestuia.

Constantin Moisil provine dintr-o veche familie de cărturari ardeleni. Tatăl său, Grigore Moisil (1814–1891), absolvent al cursurilor de teologie de la Blaj, după evenimentele revoluționare din 1848, la care participase, ajunge, în 1859, arhidiacon și vicar al Rodnei, cu reședința la Năsăud. Ca bun român, care luptase pentru emanciparea conaționalilor săi, el a acționat pentru scoaterea fostelor așezări grănicerești din zona munților Rodnei și Năsăudului de sub tutela patriatului săsesc din Bistrița și înființarea districtului autonom al Năsăudului. De asemenea, calitatea de vicar îi conferea posibilitatea de a se ocupa de educarea și dezvoltarea învățământului în rândul românilor. Prin eforturile susținute pentru procurarea manualelor, numărul copiilor ce urmau școala a crescut în Năsăud la 400–500, iar în tot districtul la 2000¹. Manualele nu le procura de la „Viena, de la administrațiunea cărților scolastice“², ci de la Tipografia din Blaj, unde erau tipărite în românește, pentru „a ne deprinde – explică Grigore Moisil într-o scrisoare din 7 decembrie 1859 trimisă lui Timotei Cipariu –, cu limba pe care o aflăm, mai analoagă și fundată decât altele“³. În aceeași scrisoare se interesa de procurarea lucrării *Principie de limbă și de scriș.ură*, a lui Timotei Cipariu, prima lucrare premiată de Academia Română, care urma să apară în ediția a III-a, rămasă, din păcate, neterminată și care aducea în prim plan cele mai dificile probleme ale limbii române (originea, locul și timpul formării ei, caracteristicile acesteia față de limba latină și față de celelalte idiomuri romanice).

Succesele obținute pe acest tărâm⁴ l-au îndemnat pe Grigore Moisil să militeze pentru fondarea unui gimnaziu inferior, al cărui director va fi chiar din primul an de funcționare, 1863, până în 1868. Având în vedere preocupările pentru bunul mers al învățământului, cât și priceperea cu care a condus, în calitate de director, gimnaziul din Năsăud, autoritățile l-au numit inspector al tuturor școlilor din districtul năsăudean, funcție pe care a deținut-o până spre sfârșitul vieții.

Așadar, Năsăudul devenise „un mic centru cultural“, unde funcționau „cele mai înalte școli din tot ținutul nord-estic al Ardealului“⁵. Profesorii, oamenii de

* Comunicare prezentată la sesiunea științifică „Constantin Moisil – 120 de ani de la naștere“, organizată de Facultatea de Arhivistică, în ziua de 12 decembrie 1996.

¹ Timotei Cipariu, *Corespondență primită*, București, Editura Academiei Române, 1992, p. 429.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ Cerința crescândă de manuale școlare îl încurajează pe revoluționarul pașoptist să facă demersuri pentru deschiderea unei librării în vederea satisfacerii setei de învățătură a copiilor năsăudeni. Timotei Cipariu, *op. cit.*, p. 429.

⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond D.G.A.S., dosar 4/1939, f. 51–53.

știință, scriitorii din acest colț de lume românească au editat «una dintre primele reviste pedagogice românești, „Magazinul Pedagogic“, ...au publicat cea dintâi istorie ilustrată a Războiului Independenței, intitulată „Rezelul orientale“»⁶.

În acest mediu de vie activitate culturală românească s-au format poetul George Coșbuc, primul patriarh al României, Miron Cristea, și mulți „publiciști și propagandiști de valoare“, iar mai târziu scriitorul Liviu Rebreanu și filologul Nicolae Drăganu. Printre aceste figuri ilustre ale culturii românești se numără și numismatul Constantin Moisil, născut la 8 decembrie 1876, la Năsăud. Școala primară și cea secundară le-a urmat în orașul natal, cursurile universitare la București, absolvind, în 1898, Facultatea de Litere. Ca proaspăt absolvent este numit profesor la Liceul din Focșani, iar după un an de zile este mutat la Liceul din Tulcea.

Noul loc de muncă, într-o regiune renumită pentru vestigiile trecutului, a avut un rol decisiv în formarea sa ca istoric și, mai ales, ca numismat. Primele studii despre monedele antice⁷, cu prilejul descoperirii unui important tezaur, l-au făcut cunoscut și apreciat în cercurile științifice. Dimitrie A. Sturdza, o autoritate în domeniu, l-a adus, în decembrie 1910, la Academia Română, pentru organizarea unui Cabinet numismatic, care tocmai se înființase, și pe care, mai târziu, îl va conduce. Din 1923 este numit Director general al Arhivelor Statului, funcție pe care o va deține până în anul 1938, când se pensionează.

Cât privește calitatea de dascăl a lui Constantin Moisil, proaspătul absolvent, la curent cu transformările ce se petreceau în viața școlilor, s-a implicat cu tot elanul, specific tineretului, în curentul noii reforme preconizate de Spiru Haret în domeniul învățământului. Devine un colaborator frecvent și statornic al „Revistei generale a învățământului“, fondată în 1905 de un grup de institutori și profesori de toate gradele, în frunte cu Spiru Haret, Ion Bianu, S. Mehedinți ș.a. În paginile acesteia publică materiale personalități de referință ale culturii și științei românești, istorici, literați, pedagogi, printre care menționăm câteva nume: G. Bogdan-Duică, Eugen Lovinescu, M. Bănescu, Constantin Kirîțescu, Onisifor Ghibu, G. Popa-Lisseanu, Alexandru Lapedatu, Ilie Minea și alții.

Constantin Moisil, înțelegând necesitatea promovării principiilor preconizate de reforma învățământului, socotește că aplicarea acesteia va da roadele scontate dacă se va cunoaște că din „ce s-a făcut până acum – sau mai bine, ce s-a putut face până acum – vom putea să ne dăm bine seama de ceea ce poate face și trebuie să se facă și de acum înainte“⁸. La nici doi ani de la venirea sa în Tulcea, ca profesor de istorie, scrie interesante studii privitoare la evoluția învățământului dobrogean⁹.

Autorul, pe baza cercetărilor întreprinse în arhiva liceului și a investigațiilor printre locuitorii zonei, arată că în Dobrogea, până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, nu au existat școli pentru români, cu toate că ei constituiau populația majoritară. Acestea au început să apară, cu puțin înainte de anul 1877¹⁰, la Tulcea din 1872, iar în alte localități se învața cititul și scrisul pe lângă biserici.

Războiul de independență deschidea o etapă nouă pentru cultura dobrogeană, dar fără întemeierea de școli românești¹¹, mai ales, în Tulcea, care

⁶ *Ibidem*.

⁷ Constantin Moisil, *Monede vechi românești găsite în Dobrogea*, în „Convorbiri literare“, XL, 1906, p. 1117-1122; *Cele mai vechi monede muntene*, în „Convorbiri literare“, XLII, 1908, p. 588-594; *Idem, Monedele lui Mircea cel Mare (Excursii arheologice în Dobrogea)*, în „Convorbiri literare“, XLII, 1908, p. 413-419.

⁸ *Idem, Școala dobrogeană*, în „Revista generală a învățământului“, anul I, nr. 8, 1906, p. 561.

⁹ *Idem, Istoricul Liceului din Tulcea*, în „Anuarul Liceului clasic Tulcea pe anul școlar 1900-1901“, Tulcea, 1901; *Idem, Școala dobrogeană*, în „Revista generală a învățământului“, anul I, nr. 8 și 9 (1906) și *Idem, Școlile din Tulcea*, în „Revista generală a învățământului“, anul II, nr. 2 (1906).

¹⁰ Constantin Moisil, *Istoricul Liceului din Tulcea*, p. 5.

¹¹ *Ibidem*, p. 6.

era centrul Dobrogei, ea nu putea da roade. Școala, în concepția tânărului absolvent, avea „însemnata misiune de a răspândi cultura românească în mijlocul diferitelor popoare de aici și de a le uni astfel prin legături sufletești cu Țara și neamul românesc”¹². De înființarea, în orașul Tulcea, în 1883, a unei școli secundare (gimnaziu), devenită, din 1897, liceu, beneficiază toate naționalitățile de aici, trimițându-și fiii „să se încâlzească la focul culturii românești”, fiindcă țara „le garantează existența, libertatea și bunăstarea materială”¹³. De asemenea, la sfârșitul anului 1905, Constantin Moisil constată cu bucurie că după un sfert de veac de la revenirea provinciei la patria-mamă, „Dobrogea are astăzi școli primare nu numai în toate comunele, dar și în foarte multe cătune, are școli secundare de băieți și de fete în Tulcea și Constanța; are școli profesionale și de meserii, precum și un însemnat număr de școli particulare și de aziluri confesionale de tot felul. Cele mai multe școli primare – mai ales la sate – au localuri proprii și încăpătoare, sunt bine înzestrate cu material didactic, au biblioteci și grădini școlare”¹⁴.

Făcând o analiză profundă a evoluției învățământului din Dobrogea de după 1878, Constantin Moisil sesizează apariția a „trei categorii de școli”¹⁵, grefate pe compoziția eterogenă a populației. Această stare pune în imposibilitate corpul didactic de a putea parcurge în integralitatea lor programele de studii. În școlile cu elevi aparținând minorităților naționale sau în cele mixte, din cauza necunoașterii limbii române, limbă de predare, profesorii trebuia să dea explicații suplimentare și să folosească un limbaj simplu, care făcea ca lecțiile să-și piardă „totdeauna din farmec și din interes și se creează în clasă o atmosferă de plictiseală și indispoziție”¹⁶. La acestea se adaugă neîncrederea populației minoritare față de școala românească, lipsa unei colaborări între școală și familiile elevilor de altă naționalitate, „lipsa unui ideal de educațiune potrivit cu spiritul și cu interesele statului și cu situațiunea excepțională din Dobrogea”¹⁷, precum și scăderea stării disciplinare în rândul elevilor, din cauza sistemului tolerant practicat de profesori față de elevii de altă etnie.

Tânărul profesor de istorie, ghidat de principiile reformei învățământului, propunea unele măsuri care aveau în vedere înființarea de școli froeboliene în toate localitățile cu populație minoritară în care copiii să învețe limba română, astfel încât atunci când vor intra la școală să nu întâmpine greutăți la înțelegerea și învățarea lecțiilor; înființarea, mai ales, la orașe, „a unui an preparator înainte de primirea elevilor în clasa întâi primară”¹⁸. Aceste măsuri ar fi avut ca efect final instaurarea principiului „ca nici un elev să nu fie primit în clasa I primară dacă nu cunoaște îndeajuns limba românească”¹⁹. Pe baza lui se avea în vedere încheierea unei comunități de limbă, care ar „forma prima legătură sufletească între elevii români și cei străini și prin aceasta s-ar putea ajunge și la comunitatea de sentimente”²⁰.

¹² Idem, *Școala dobrogeană*, (I), p. 561.

¹³ Idem, *Istoricul Liceului din Tulcea*, p. 11.

¹⁴ Idem, *Școala dobrogeană*, (I), p. 562.

¹⁵ *Ibidem*, p. 564.

¹⁶ *Ibidem*, p. 568.

¹⁷ *Ibidem*, (II), p. 670.

¹⁸ *Ibidem*, p. 673.

¹⁹ *Ibidem*, p. 674.

²⁰ *Ibidem*.

Pentru a nu stânjeni progresul elevilor români, autorul propune, în localitățile cu populație mixtă, ca „în fiecare școală să fie mai mulți elevi de aceeași naționalitate, în orice caz să nu fie amestecați români și străini”, pentru că este preferabil, explică Constantin Moisil, „să rămână oricât de mulți elevi străini neromânizați, decât să rămână chiar și puțini elevi români fără cultură suficientă”²¹.

În sfârșit, prin activitatea școlară din Dobrogea se avea în vedere formarea, la tinerii elevi, a „sentimentului iubirii de patrie, într-o formă care să nu implice pentru străini renunțarea la propria lor naționalitate”²², ci la formarea convingerii „că nicăieri nu pot duce o viață mai bună decât în Dobrogea și numai atât timp cât această provincie va face parte din România”²³.

În orașul Tulcea, cu toate eforturile statului român de a crea condiții pentru dezvoltarea învățământului românesc, școlile „nu-și îndeplinesc misiunea culturală ce o au în oraș, nici nu satisfac nevoile populațiunii”²⁴. Acest lucru se datorează, după opinia autorului, pe de o parte, faptului că numărul elevilor români este inferior celui al elevilor aparținând minorităților naționale, care „formează o majoritate covârșitoare”²⁵, cu excepția liceului și a unei școli primare de fete, raport care este reflectat și în compoziția etnică a orașului Tulcea²⁶.

Ridicarea calității și eficienței procesului de instruire în școlile din orașul Tulcea se putea înfăptui, după opinia lui Constantin Moisil, prin câteva modificări, fără perturbări prea mari, care constau în reamplasarea școlilor, redistribuirea populației școlare și intensificarea activităților extrașcolare. Astfel, propune ca, în locul celor zece școli, să funcționeze doar opt (patru de băieți și patru de fete), dintre care patru să fie rezervate elevilor minoritari (două de băieți și două de fete), iar în celelalte patru românii să formeze majoritatea (la fel, două de băieți și două de fete).

Activitățile extrașcolare pe care le are în vedere Constantin Moisil se referă la o implicare mai accentuată a corpului didactic în viața tucenilor, la înființarea unei școli pentru cei care nu urmează școala secundară, iar pentru oamenii mari organizarea unor „cursuri de Duminică” sub formă de conferințe și dezbateri privitoare la probleme de interes general.

În afara acestor probleme specifice învățământului dobrogean, tânărul profesor de istorie, în studiile sale didactice, abordează și unele din problemele fundamentale ale școlii românești de la începutul secolului XX. Critică, în primul rând, mentalitatea conservatoare a Ministerului Instrucțiunii de a nu admite ca fetele să urmeze cursurile secundare la gimnazii și licee, cum se întâmplă în școlile din alte țări, chiar împotriva dorinței locuitorilor și a conducerii școlii din Tulcea. Privește cu ochi buni, însă, începuturile îmbunătățirii sistemului de notare, care era prea complicat și cu repercusiuni asupra promovării elevilor într-o nouă clasă din cauza unor „note prea severe, adeseori chiar absurde, de la dexterități”²⁷. Severitatea are și părțile ei bune, recunoaște profesorul Moisil, fiindcă elevii Liceului din Tulcea, cărora li se aplică un tratament sever, posedă cunoștințe solide încât pot să stea, fără nici o temere, alături cu oricare coleg din țară²⁸.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, p. 675.

²⁴ *Idem*, *Școlile din Tulcea*, p. 95.

²⁵ *Ibidem*, p. 92.

²⁶ Din cei 9000 de locuitori ai orașului Tulcea, 4000 erau români, iar 5000 aparțineau minorităților naționale, deci românii constituiau, după cum se exprima Constantin Moisil, „o mică insulă într-o mare de străini”, *Ibidem*, p. 89.

²⁷ Constantin Moisil, *Istoricul Liceului din Tulcea*, p. 16.

²⁸ *Ibidem*, p. 18.

Practicarea, de către Ministerul Instrucțiunii, a sistemului de permutări frecvente ale profesorilor, sesizată de Constantin Moisil, avea repercusiuni grave asupra nivelului de cunoștințe dobândite de către elevi.

Referindu-se, cu altă ocazie, la modul de desfășurare a examenelor de absolvire²⁹, Constantin Moisil critică procedeul ca elevii să susțină probele prevăzute din materia învățată și nu după subiecte luate „din viața în afara școlii”, cum se întâmpla, de obicei, la limba română. De asemenea, propune interzicerea, pe parcursul susținerii examenelor, utilizării unor cărți ajutătoare la disciplinele ca: matematică, limba franceză etc. Constantin Moisil propune, totodată, ca raportul privitor la examenul de absolvire și adresat Ministerului să nu mai fie întocmit de către președintele comisiei ci să fie redactat de către întreaga comisie. El trebuie să reflecte atât aspecte pozitive, cât și negative referitoare la cunoștințele elevilor, la ordine, la disciplină, la metoda de a lucra etc. și să fie adus la cunoștința directorului și profesorilor școlii în vederea luării de măsuri pentru viitor.

Privitor la activitățile extrașcolare³⁰ ale elevilor, Constantin Moisil îmbrățișa ideea unei activități continue, recreative, igienice și morale, în mod deosebit pe timpul vacanțelor, dar variate față de cele din școală. Printre aceste activități, care să ocupe timpul liber în mod inteligent, Constantin Moisil enumeră: sporturile (jocul cu mingea, excursiile mici și dansul), distracțiile intelectuale ca: muzica și desenul, care au cea mai mare valoare recreativă, apoi deprinderea de a colecționa plante, insecte, minerale, antichități, obiecte curioase etc. și, în fine, lucru manual ca: meșteșugul de a lega cărți, traforajul, împletitul cu sfoară sau cu nuiele, încât „orice muncă cinstită e compatibilă cu orice om cult și copiii trebuie obișnuiți cu acest adevăr”³¹. Toate aceste activități pot fi și trebuie conduse și îndrumate, în concepția profesorului născădean, de către școală, mai ales că în școlile gimnaziale funcționau deja societățile de lectură, care supravegheau activitatea literară a elevilor din timpul liber.

În atenția lui Constantin Moisil au stat nu numai activitățile extrașcolare ale elevilor, dar și cele ale cadrelor didactice care sunt, prin excelență, culegătoare de material științific și bune popularizatoare ale științei. Vede în fiecare profesor gimnazial un cercetător al istoriei regiunii în care se află școala, iar materialul documentar adunat poate fi utilizat la elaborarea unor monografii de mare preț pentru cunoașterea deplină și exactă a pământului nostru. Realizarea acestui obiectiv ar constitui „o adevărată revoluție științifică”³² cu multiple implicații culturale. Ceea ce numea, însă, Constantin Moisil, „o chestiune de demnitate profesională”, este obligativitatea profesorului de a acorda cea mai mare atenție educației. „Este de neadmis – continua autorul – ca cei ce au menirea să crească generațiunile viitoare, să nu caute a contribui, fiecare după puterile sale, printr-o activitate extrașcolară continuă și bine chibzuită, la completarea și întărire a educației pe care tineretul o primește în școală”³³. Această activitate poate să-și atingă scopul numai dacă se cunosc sferile de influență asupra educației

²⁹ Idem, *Din practica examenelor de absolvire*, în „Revista generală a învățământului”, IV, nr. 3, 1908, p. 186.

³⁰ Idem, *Cum să ocupăm timpul liber al elevilor*, în „Revista generală a învățământului”, IV, nr. 1, 1908, p. 36.

³¹ *Ibidem*, p. 39.

³² Constantin Moisil, *Cu privire la activitatea extrașcolară a profesorilor secundari (I)*, în „Revista generală a învățământului”, VIII, nr. 1-2, 1912, p. 23.

³³ *Ibidem*, (II), VIII, 3, 1912, p. 128.

tineretului. Instituționalizarea lor prin crearea de biblioteci, atenee, muzee, organizarea unor congrese și expoziții științifice sau artistice, vor avea, credea, pe bună dreptate, Constantin Moisil, ca scop „să deștepte și să întărească în chip minunat iubirea de țară și de neam, sentimentele de demnitate și de mândrie națională”³⁴.

Ca profesor de istorie, Constantin Moisil critică, în primul rând, conținutul manualelor de istorie națională. Acestea prezintă, cu preponderență, evenimente politice și războaie, neglijând istoria culturală. Analizându-le, Constantin Moisil subliniază că tratarea numai a istoriei politice face să rămână nelămurite unele probleme esențiale din trecutul românesc, cum ar fi rezistența românilor în fața vitregiilor vremurilor, înfăptuirea unirii etc. Totodată, istoria politică duce la formarea unei imagini greșite asupra evoluției istorice a poporului nostru, fiindcă, conform acesteia, românii ar fi cunoscut în evoluția lor istorică doar două perioade, una eroică, până la căderea definitivă sub turci, și alta de decadență, care durează până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, exceptând domniile lui Matei Basarab și Vasile Lupu. Modul acesta de prezentare a istoriei naționale atrage după sine formarea la tineri a unor sentimente de dispreț față de propria istorie și respect exagerat pentru trecutul altor popoare, considerând că realizările obținute de poporul român s-ar datora doar providenței³⁵.

În consecință, tânărul profesor militează pentru un nou manual de istorie, care să fie mai cuprinzător și să surprindă evoluția poporului român în toată complexitatea lui. El crede că istoria culturală poate să arate că românii, de-a lungul veacurilor, au avut o dezvoltare normală și continuă, cu epoci de înflorire și de decadență. Acestea din urmă nu sunt, însă, atât de lungi cum arată istoria politică și nu au cuprins deodată toate provinciile românești și nici toate ramurile de activitate. „Este o greșeală neiertată – arată autorul –, ca întreg trecutul poporului românesc să fie învăluit, fără nici un motiv, în haina neagră a unei epoci de decadență, care, în realitate, n-a fost nici atât de lungă, cum o arată autorii, nici atât de nenorocită”³⁶.

Prezentarea istoriei naționale din perspectiva culturală ar dezvolta la tineri o nouă imagine asupra propriei istorii, în care „sentimentul demnității naționale în încrederea în puterile proprii s-ar infiltra adânc în inimile elevilor, căci ei ar înțelege că, cu toate piedicile puse de împrejurări... neamul nostru a progresat, fără intervenția puterilor supranaturale și numai prin propriile sale forțe..., că pentru binele și ridicarea neamului nu a muncit numai o clasă de oameni, ci toate și-au dat concursul potrivit cu puterile și mijloacele de muncă ale fiecăreia. Epocile de decadență, reduse la adevărata lor valoare, n-ar părea decât ceea ce au fost în realitate: popasuri mai lungi sau mai scurte în mersul progresiv al poporului, timpuri de reculegere după trecerea cărora activitatea a reînceput cu putere mai mare și cu mai mare succes”³⁷.

Mutarea la Cabinetul numismatic al Academiei Române din București, în 1910, îi conferă lui Constantin Moisil posibilitatea de a iniția alte activități cu rol instructiv și educativ. Astfel, în 1912 a înființat un muzeu de istorie pe lângă Casa Școalelor, care a funcționat până la primul război mondial și unde adunase „un

³⁴ *Ibidem*, p. 129.

³⁵ *Idem*, *Cum se predă istoria națională în școlile primare*, în „Revista generală a învățământului”, III, nr. 2, 1907, p. 100.

³⁶ *Ibidem*, p. 101.

³⁷ *Idem*, *Istoria culturii românești în școlile noastre secundare*, în „Revista generală a învățământului”, II, nr. 6, 1906, p. 402.

material important pentru predarea istoriei în școlile secundare“, însoțit de conferințe cu proiecții de diapositive și broșuri explicative³⁸. Un asemenea muzeu a organizat, în 1925, și în cadrul Arhivelor Statului, acesta, pentru a putea fi vizitat de cât mai mulți tineri, în special elevi, fiind deschis atât dimineața, cât și după-amiaza³⁹. „Documentele, pecețile și stampele expuse reprezintă izvoare principale pentru cunoașterea trecutului nostru, pentru asigurarea drepturilor teritoriale și naționale ale statului și pentru apărarea nenumăratelor interese morale și materiale ale cetățenilor“⁴⁰.

Ajungând, în 1923, Director general al Arhivelor Statului, Constantin Moisiu înființează o școală destinată formării arhiviștilor și a diferitelor categorii de specialiști necesari pentru efectuarea unor operațiuni arhivistice și de prelucrare a materialului documentar aflat în depozitele arhivelor. „Este imposibil ca o instituție ca Arhivele Statului – arată Constantin Moisiu, într-un raport din 16 februarie 1924 – să funcționeze în mod satisfăcător în lipsa unui personal cu pregătire specială; în același timp, nu se poate închipi o acțiune în vederea asigurării documentelor noastre – ce nu ajung în Arhivele Statului – contra distrugerii sau înstrăinării, fără existența unui număr de intelectuali, care să le înțeleagă importanța și să le poată citi și utiliza“⁴¹.

Într-un raport către Ministerul Instrucțiunii, din 16 februarie 1926, proaspătul Director general al Arhivelor Statului arată necesitatea ca „... în viitor toate elementele bine pregătite și cu tragere pentru vechile rămășițe culturale ale trecutului nostru să se grupeze în jurul Arhivelor Statului și să contribuie la propășirea acestei instituții de care depinde cunoașterea trecutului nostru din toate punctele de vedere: politic, militar, religios, social, juridic și cultural“⁴².

La aniversarea a 40 de ani de activitate didactică a lui Constantin Moisiu, H. Stahl aprecia că cea mai însemnată inițiativă a profesorului de istorie „este și va rămâne Școala Superioară de Arhivistică și Paleografie, realizată la 1924 și recunoscută prin lege la 25 iunie 1925“⁴³.

Necesitatea formării unor specialiști în paleografie se datorește varietății de limbă, grafie și de redactare a documentelor noastre, situație ce „a constituit pentru români o problemă mult mai complicată decât pentru arhiviștii din țările Europei Centrale și Apusene, unde, în tot cursul evului mediu și într-o bună parte a evului modern, a existat o singură limbă oficială. Mai trebuie amintit că documentele noastre vechi sunt, în marea lor majoritate, întărite de sigilii, care și ele au legende în diferite limbi și timpuri foarte variate. În afară de acestea, numeroase documente sunt împodobite cu inițiale înflorate, cu chenare decorative, cu steme și miniaturi, a căror lămurire intră, de asemenea, în cadrul aceluiași probleme“⁴⁴.

La împlinirea a 15 ani de funcționare, se aprecia că dacă „Școala aceasta, soră cu vestita Ecole des Chartes din Paris, deși are o misiune infinit mai grea de îndeplinit decât colega din Paris, a fost o soră vitregă, pentru că, pe câtă vreme școala din Paris este răsfățata autorităților școlare superioare din Franța, școala din București a avut de luptat cu nesfârșite greutăți“⁴⁵.

³⁸ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond D.G.A.S., dosar 4/1939, f. 54.

³⁹ *Ibidem*, dosar 2/1926, f. 181.

⁴⁰ *Ibidem*, dosar 2/1938, f. 87.

⁴¹ *Ibidem*, fond Școala de Paleografie, dosar 1/1924, f. 24.

⁴² *Ibidem*, fond D.G.A.S., dosar 6/1926, f. 31.

⁴³ *Ibidem*, fond D.G.A.S., dosar 4/1939, f. 40.

⁴⁴ *Arhivele Statului – 125 de ani de activitate, 1831–1956*, București, 1957, p. 62.

⁴⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond D.G.A.S., dosar 4/1939, f. 40–41.

Un distins profesor și director⁴⁶ al Liceului „Gh. Șincai“ din București afirma, cu aproape șase decenii în urmă, că „numai temeinica pregătire pe care și-a format-o ca profesor i-a dat posibilitatea lui Constantin Moisil să se manifeste cu atâta competență și în celelalte ramuri de specialitate istorică: numismatică, sigilografie, diplomatică etc.“.

Vocația pedagogică a savantului numismat Constantin Moisil, permanent preocupat de îndrumarea tineretului, poate fi înțeleasă numai din perspectiva întregii sale vieți și opere. Fiind inițiatorul, organizatorul și conducătorul mai multor instituții culturale, publicații și manifestări de înaltă ținută științifică, Constantin Moisil se înscrie în istoriografia culturii românești ca un spirit de adâncă emulație, căutător de noi spații de deschidere culturală, atât pentru tinerele vârstare, cât și pentru cei deja consacrați.

⁴⁶ Este vorba de Gh. Nedioglu, care i-a fost elev și apoi coleg, cf. *Sărbătorirea Profesorului Constantin Moisil*, în *Anexă la „Cronica numismatică și arheologică“*, nr. 113–114, 1939, p. 8.